

John H. ...

Jørn Christian Hess Thaysen

19. oktober 1921 – 11. april 1996

Af Niels Anker Thorn

Jørns familiebaggrund havde internationale træk. Hans mor, *Fanny Rollhausen*, var datter af en tysk diplomat, der var norsk gift. Fanny Rollhausen var en særdeles velbegavet kvinde, som gerne ville have en akademisk uddannelse, men hendes far tillod kun et enkelt semester på Sorbonne, derefter skulle hun forberede sig til ægteskab. I 1908 kom Fanny Rollhausen og hendes søster, i Bern, hvor familien da boede, ind på et apotek. Apotekeren tiltalte dem på dansk, for han havde set de norske flag på deres bluser. Apotekeren hed *Christian Thaysen*. Han introducerede Fanny til sin ældre bror, *Thorvald Einar Hess Thaysen*, som kort forinden som dansk læge var blevet ansat ved det patologisk-anatomiske institut ved Berns Universitetet. – Det blev til giftermål, men først efter at den unge læge havde så sikre økonomiske forhold – dvs. var blevet ansat i en reserve-lægestilling i København – at han kunne forsørge en familie.

Jørns far foretog en række studier over opsgningen af fedt og glukose over epithellaget (dækcellelaget) i tarmen og forstyrrelser i disse processer.

Han blev internationalt kendt og holdt mange gæsteforelæsnin-ger i udlandet. Han blev overlæge på St. Elisabeth Hospital, men døde kun 52 år gammel.

Fanny Hess Thaysen indrettede sig efter de nye langt sparsomme-økonomiske forhold og fortsatte den gode basis for børnene.

Jørn, hans ældre bror Eigil og hans søster Ellen kom i skole i 5 års alderen, for – som – deres mor sagde, »Så havde de noget at dumpe af«.

De 3 børn havde åbenlyst en lykkelig barndom med meget fri-luftsliv. Deres far og mor gjorde dem delagtige i mange sider af kulturlivet. Deres far kunne alle H.C. Andersens eventyr udenad og han var en dygtig pianist.

Jørn havde gode lærere i V. Borgerdyds Skole. Han blev imma-trikuleret ved Københavns Universitet september 1939 og bestod i sommeren 1942 1. del af lægevidenskabelig embedseksamen.

Jørn og hans bror blev inddraget i forskellige aktiviteter i modstandsbevægelsen, bl.a. sabotage og redningsaktionen for jøderne men også på følgende måde: Arne Sørensen, Dansk Samlings stifter og vistnok også professor Chievitz, havde fået den tilsyneladende gode idé, at man skulle fange de danske stikkere og internere dem i Sverige, hvorfra de så – efter krigens afslutning – skulle udleveres til rettergang i Danmark. Men det var ikke nogen let sag. Det gik galt, og de 2 brødre blev den 3. jan 45 indsat i Vestre Fængsel. De kom til Frøslev Lejren – vistnok Barak 5 – hvorfra jeg lige var overflyttet til hospitalsbarakken – som »sanitäter«. Jeg var ikke blevet transporteret sydpå. Vore papirer blev ødelagt ved Royal Air Force's bombardement af Gestapohovedkvarteret i Århus.

Ret kort efter blev de videretransporteret til Dachau. På vejen instruerede de deres kammerater om, hvad der ventede dem, og hvorledes de bedst kunne prøve på at overleve. De ankom til Dachau, og rædslerne begyndte for alvor. De gjorde med deres lægelige baggrund alt, hvad de kunne for medfangerne.

De gjorde også mange interessante iagttagelser. En af dem var, at de kriminelle fanger, som tyskerne så »hensynsfuldt« havde blandet med de politiske fanger, havde en overdødelighed på 35%. De havde vel ikke en sag at slås for, som de andre. Viktor Frankl, den store østrigske psykiater har beskrevet disse reaktioner meget grundigt. Han havde selv været kz-lejrfange.

Jørn og Eigil blev reddet ud af Dachau af Bernadotte aktionen men blev i 1. omgang kun transporteret til Neuengamme. Her blev de senere hentet af det fantastiske »Jyllandskommando« – jyske rutebiler, der i hast var malet hvide med et rødt kors. Ved grænsen oplevede de den eminente, effektive danske indsats over for de tusinder af kz-fanger. De endte over Møgelkærlejren i Frøslev. På vejen dertil blev Eigil meget alvorligt syg. Som sanitäter i sygebarakken havde jeg den store glæde at give ham den medicin, som Røde Kors havde skaffet os – og han blev hurtigt bedre. – På vejen til Sverige lykkedes det Jørns søster og mor at få dem ud af transporten og indlagt på Blegdamshospitalet, hvor de fik god pleje. Jørn fik senere leverbetændelse, men kom sig godt.

I alle tyske koncentrationslejre var kosten som bekendt elendig (mindre end 1000 kcal/dag), hvis man ikke fik Røde Kors pakker udefra. De 2 læger Eigil Hess Thaysen og Paul Thygesen og de 2 medicinske studenter Jørn Hess Thaysen og Jørgen Kieler beslut-

tede efter krigen at undersøge sultsygdommen, dens komplikationer og senfølger. De gjorde det på basis af egne erfaringer i lejrene og opfølgning af godt 1200 danske tidligere deporterede fra Københavns-området. I modsætning til de fleste andre lande havde Danmark en tilfredsstillende ernæringssituation, både på tidspunktet for deportationen af danske statsborgere til Tyskland og på tidspunktet for deres hjemkomst. De danske fangers sultudsættelse bar således karakter af et velafgrænset »eksperiment« (hvis man kan bruge det udtryk). Det var ifølge optegnelser let at finde ud af, hvor længe de enkelte fanger havde været deporteret og også hvor svær belastning i form af udsultning, der var overgået dem. En fange kunne godt have været deporteret meget længe, men hvis han/hun havde fået Røde Kors pakker hele tiden, behøvede den ernæringsmæssige situation ikke at være alvorlig. Omvendt kunne selv relativt kort tids deportation uden Røde Kors pakker være i høj grad farlig. Deres resultater blev offentliggjort i internationale tidsskrifter og blev refereret i en særlig artikel af det vigtige engelske tidsskrift »The Lancet«.

Karakteristisk var den extreme afmagring og væskeansamling i kroppen, de såkaldte hungerødemer, der dog forsvandt helt i sluttdiet.

Yderligere havde fangerne hyppigt diarré – men denne diarréform var næppe infektiøs.

En vigtig iagttagelse, som især blev uddybet på længere sigt af Thygesen og hans neurologkollega Hermann, var det såkaldte »kz-syndrom«, et ejendommeligt syndrom (sygdomskompleks) præget af forskellige psykologiske og andre symptomer, som var korreleret til sværhedsgraden af deportationen. Senere er et lignende fænomen påvist hos andre grupper, der har været udsat for voldsomme psykiske/somatiske traumer, som for eksempel vietnamveteranerne i USA. Igen er det biokemiske grundlag ukendt, men fænomenet må, efter den internationale bekræftelse af de af Thygesen og Hermann gjorde fund, siges at være en realitet.

Undersøgelsesernes resultat blev i øvrigt af væsentlig betydning for hele den danske lovgivning om erstatning til besættelsestidens ofre.

Det er i denne sammenhæng også interessant at observere, hvorledes tiderne skifter. Fornylig overværede jeg en konference om Forskningsetik på Christiansborg. En af deltagerne, som ikke

havde nogen biologisk uddannelse, nævnte, at der også kunne komme noget godt ud af uetiske eksperimenter. Eksemplet var de tyske udholdenhedsforsøg for ekstremt stress, foretaget på kz-fanger. Jeg måtte gøre foredragsholderen opmærksom på, at disse forsøg var videnskabeligt værdiløse pga forsøgspersonernes elendige tilstand, og at de intet kunne sige om nedskudte krigsflyveres overlevelse. Men de danske undersøgelser efter krigen var naturligvis af høj karat.

Jørns hovedforskningsindsats skete på Rockefeller Institute for Medical Research i New York hos professor Vincent P. Dole fra 1951-53. Han fik tilbudt stillingen ved en telefonopringning, hvor han fik et kvarter til at betænke sig i – ellers ville stillingen blive tilbudt en anden. (Jeg havde for øvrigt præcis samme oplevelse 2 år senere.) Doles afdeling studerede årsagerne til forhøjet blodtryk – med hensyn til, hvilke fysiologiske mekanismer, der kunne være involveret. Man vidste, at man kunne reducere blodtrykket med en ekstremt lav saltdiæt (risdiæt) og at saltstofskiftet blev reguleret af et kemisk set ukendt binyrebarkhormon. Opgaven var at undersøge dette hormons virkninger og fysiologiske mekanismer og dets eventuelle rolle i sygdommen.

Nu kendte man altså ikke hormonets kemi og måtte derfor måle det på dets virkninger. Jørn havde sammen med prof. Dole og Dr. Schwartz undersøgt natrium udskillelsen i sved hos sig selv og hos patienter. Sveden samledes op på filtrerpapir i små aluminiumskamre, der sattes på underarmen, hvorefter man fremkaldte svedsekretion ved injektion af et sveddrivende stof lokalt. Det viste sig hurtigt, at der var langt større variationer i Na^+ koncentrationen, betinget af svedsekretionshastigheden, end af kostens Na^+ indhold. Dvs., man måtte se, om man kunne standardisere sekretions hastigheden for at kunne tage ændringer i Na^+ koncentrationen som udtryk for det saltregulerende hormonsystems funktionstilstand.

Jørn forfinede svedopsamlingsmetoden, men så sig om efter andre sekreter, hvor man mere nøjagtigt kunne måle sekretionshastigheden. Her kom sekretet fra ørespytkirtlen ind i billedet og Jørn begyndte at opsamle spyt ved et kapselsystem over Stensens udførelsesgang i mundhulen. Jeg var så heldig at være ankommet til Rockefeller Institute nogle måneder tidligere. Jeg blev mødt på pier 42 i Brooklyn af Jørn og Dr. Schwartz. De fortalte told- og im-

migrationsfolkene, at jeg skulle hurtigt fra borde, fordi jeg skulle se på en patient på Rockefeller Hospital. Efter et par måneder havde Prof. Dole og jeg udviklet en forfinet, differential potentiometrisk titreringsmetode til at måle kloridionkoncentration. Den var netop egnet til spytkirtelundersøgelserne, og Jørn tilbød mig samarbejde. Nu kunne vi måle Na^+ , K^+ , HCO_3^- og Cl^- – de 4 helt dominerende ioner.

Vi kunne så vise, at Na^+ koncentrationen i spytet steg med stigende dannelseshastighed for spytet fra lave værdier til et maximum, godt $\frac{1}{2}$ af plasmakoncentrationen. Modionerne fulgte med på forskellig måde, men vi regnede med, at de blev passivt transporteret. Fundene svarede godt til, at man kunne forestille sig, at der dannedes et foreløbigt sekret (et »præsekret«) i kirtelbunden, og at det havde elektrolytkoncentrationer omtrent som i plasma. Herfra blev der så i udførselsgangsystemet til en vis grænse reabsorberet natrium og denne proces kunne reguleres af binyrebarkhormon.

Jørn og jeg fortsatte med tåresekretionen, men her var ionmønsteret helt anderledes, næsten som i plasmaet, altså en »passiv« behandling i udførselsgangsystemet. Dette fik for øvrigt praktisk betydning for lægemidler til øjenbrug. Tidligere mente man, at tårer havde en total stofkoncentration, en osmolaritet, der var højere end plasmaets – men det må have været forårsaget af fordampning under opsamlingen.

Jørns afsked fra New York var – som andre begivenheder omkring ham – festlig. Han holdt en lille reception i The Resident's Quarter. Der blev serveret forskellige delikatesser, deriblandt »rattlesnake« (klapperslange) – dem var der nok af dengang. Her til naturligvis champagne, som jeg overrakte gæsterne, idet de kom ud af elevatoren – så de kunne være klar til at hilse på værten ved indgangen til Resident's Quarters. En af Jørn's virkelig gode venner i New York var Professor Alec Bearn, Rockefeller Institute. De foretog sammen, – i bil, den store tur tværs gennem USA.

Jørn følte sig vist lidt deprimeret efter hjemkomsten til København. – Selvom han havde fået en af de mest eftertragtede stillinger: 2. Reservelæge på Rigshospitalet – men han følte nok, at den intellektuelle indåndingsluft var lidt tyndere end på Rockefeller Institute.

Men han gjorde sig naturligvis hurtigt gældende, og han faldt jo

helt for Minna. De blev gift og fik 3 dejlige døtre – som alle er tilstede her.

Jørn gik videre i kirtelstudierne og inddrog bugspytkirtlens funktion. Det viste sig, at bugspyts Na^+ koncentrationen ikke varierede med sekretionshastigheden.

Jørn sammenfattede alle sine resultater i en disputats, hvor han sammenlignede de forskellige kirtlers sekretionsmekanismer. Disse studier blev grundlaget for den såkaldte 2 trins hypotese for forskellige sekreterers dannelse.

Fundene blev bekræftet ved senere mikropunkturstudier.

I stort set alle internationale lærebøger i fysiologi står kurverne over ionmønstret i ørekirtelspyttet afbildet, og hypotesen beskrevet.

Hans Ussing var opponert ved disputatsen 1955, og der udviklede sig et nært livsvarigt samarbejde og venskab mellem de 2. Det manifesterede sig bl.a. ved udarbejdelse af et meget stort samleværk, publiceret i 1960: »The Alkali-Metal Ions in Biology« af Ussing, Kruhøffer, Hess Thaysen og Thorn – I USA i mange år kaldt »The Alkali Metal Ion Bible« eller »The 30 dollars book«. Jørn lærte meget af Ussing – som så mange andre har gjort. Jørn og Niels Alexander Lassen udførte i deres fritid på bedøvede hunde under meget primitive forhold en række eksperimenter, der klarlagde sammenhængen mellem nyrernes natriumreabsorption og energiforbruget. Det blev til en klassisk artikel i Nature.

Under disse eksperimenter havde Jørn interesseret sig meget for den såkaldte shock nyre og andre svære nyresygdomme. Det førte til, at han på Rigshospitalet i 1963 startede dialysebehandlingen. Han udviklede dialyseudstyr og fik en væsentlig betydning for organisationen af dialyse og nyretransplantation i Danmark – og andre steder.

Hans fornemme etik satte sig klare spor i håndteringen af de komplicerede problemer på området.

Jørn var professor i intern medicin og overlæge ved Rigshospitalet 1964-91.

I 70erne og 80erne fortsatte Jørn med en række undersøgelser over funktionen af de hormoner, der dannes i den normale nyre eller virker der – og hvorledes man skal behandle disse problemer efter nyretransplantation eller ved svære nyresygdomme.

Jeg skal her kun kort nævne, at Jørn var en fremragende lærer. I

sit virke som læge var han i særklasse, både fagligt og menneskeligt. Dette bekræftedes også af de mange vidnesbyrd, der fremkom efter hans død. Medfanger fra Dachau og Neuengamme stod fanevagt ved hans bære i taknemmelighed over hans indsats i lejrene og i tiden, der fulgte.

Jørn Hess Thaysen var medlem af en række fondsbestyrelser – vigtigst af dem var nok Alfred Benzons Fond, stiftet 1952 af Dr. Bøje Benzon. I 1964 blev Jørn medlem af fondsbestyrelsen – og allerede ved 1. møde var der en dyb forståelse mellem den stærkt internationalt orienterede Bøje Benzon og Jørn. Bøje Benzon spurgte, om det nye unge bestyrelsesmedlem havde nogen ideer om Fondens virksomhed. Jørn havde straks følgende svar parat: At ikke blot medicin og farmaci burde støttes, men også de relaterede grundvidenskaber. Der skulle være øget international kontakt ved gæsteforelæsninger, symposier og stipendier. Grundlaget skulle være excellence!

Fondens fundats blev ændret året efter i overensstemmelse med hans forslag, og ideerne rigtigt realiseret med det første symposium i 1968. Jørn var general editor i 1968-96 for 41 vægtige symposiebøger. Jørn blev bestyrelsesformand i 1988, og han var det til sin død. Fonden har foruden symposierne støttet rigtig mange andre aktiviteter, herunder givet mange store stipendier.

Man kan nok sige, at symposierne indførte en helt ny stil af meget høj kvalitet. Jørn forstod – i hele sit virke – at det er fra det, vi kalder de teoretiske discipliner, det naturvidenskabelige grundlag, fysik, biofysik, fysiologi, kemi, biokemi, molekylærbiologi, at de afgørende fremskridt i lægevidenskaben kommer. Han støttede altid disse fag, og symposierne bragte disse grupper sammen. Mange tanker blev udvekslet, mange kontakter for unge forskere blev knyttet – ofte resulterende i efterfølgende internationalt samarbejde.

Symposierne skabte liv i disse lokaler, og fonden har ydet betydelig støtte til deres indretning.

Men lige så vigtige som de faglige diskussioner var deltagernes møde med fornem dansk kultur. I mange år var der på en af aftenene middag i Admiral Gjeddes Gård. – Jørn kendte jo ejeren Steen Hansen, fra modstandsbevægelsen, og han åbnede generøst det pragtfulde hus. En anden aften var der middag i det gamle Søkvæsthus.

Men – Symposiets sociale clou var altid middagen på Sølyst med Jørn og Minna som strålende værter. Minna dirigerede Zahles Skoles børnekor i potpourrier over sange, karakteristiske for hvert land, der havde deltagere i symposiet. Hvad enten det foregik på terrassen med udsigt til parken og Øresund i det pragtfulde juni-Danmark eller i Salen, var det uforglemmelige oplevelser, en manifestation af vor samhørighed og forskellighed.

Jørn interesserede sig meget for Videnskabernes Selskab. Han mente, at Selskabet var den ideelle ramme for afholdelse af symposierne – uden medicinindustritilknytning og uden rivalisering mellem de forskellige universiteter.

Han har udtrykt, at samarbejdet med Selskabet var smidigt og godt. Han skrev: man må håbe, at Videnskabernes Selskab i tiltagende grad atter vil indtage den ledende placering i dansk videnskab, som med rette tilkommer dette fornemme Selskab. Udvælgelsen af medlemmer bør være meget elitær, og Selskabet bør i tiltagende grad udtale sig om principielle problemer inden for dansk forsknings udvikling.

Jørn var en meget stærk modstander af det europæiske fællesskab og unionen, og han argumenterede med hele sin store intellektuelle kraft imod dem.

Jeg blev meget glad, da jeg efter Frøslevopholdet igen traf Jørn på pier 42 i Brooklyn. Vi havde samme baggrund i krigen. Vi havde en fantastisk givende tid i New York, og vi fik et livslangt venskab, som jeg betragter som en kostelig gave.

Jørns lungesygdom forværredes markant de senere år med anfald af stærk åndenød, og den sidste tid blev overordentlig svær, men han fortsatte med utrolig styrke sit engagement – hele tiden urokkeligt støttet af Minna og sin øvrige familie.

Jørn var en fremragende fysiolog

en forbilledlig læge

et stort menneske

Han åbenbarede i sin tiltrædelsesforelæsning sit valgprog

Suaviter in modo – fortiter in re

Han levede efter det.

Æret være hans minde